

BADIY TAXLIL METODI

Yuldasheva Zulxumor Yusufvna

Paxtaobod tumani 1-son politexnikumi

Ona-tili va adabiyot

elektron pochta; zulhumorhonyuldasheva@gmail.com

94-544-03-52.

Anotatsiya: Ushbu maqola buyuk o'zbek shoiri, mutafakkiri, davlat arbobi va o'zbek adabiy tilining asoschisi Alisher Navoiy hayotini badiiy tahlil metodi yordamida o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada Navoiyning shaxsiyati, uning hayot yo'li, ijodiy va siyosiy faoliyati badiiy asar obyekti sifatida tahlil qilinadi. Badiiy tahlilning asosiy bosqichlari (dastlabki o'qish va idrok etish, kompozitsion tahlil, obrazlar tizimini o'rganish, tasviriy vositalar va badiiy til tahlili, g'oyaviy-estetik mazmun tahlili) Navoiy hayotiga tadbiq etiladi. Maqolada, shuningdek, Navoiy hayotidagi badiiylik elementlari, uning dramatik to'qnashuvlari, ziddiyatli munosabatlari va shaxsiy kechinmalari ko'rib chiqiladi. Maqola Navoiyning madaniy merosini yangicha idrok etish va uning adabiyot, madaniyat va jamiyat rivojida o'rnini aniqlashga qaratilgan. Ushbu tadqiqot, Navoiy shaxsini badiiy-estetik nuqtai nazardan o'rganish, uning insoniy qirralarini ochib berish hamda Navoiy merosining dolzarbligini aniqlashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, badiiy tahlil, adabiyotshunoslik, madaniyatshunoslik, shaxsiyat, hayot, ijod, madaniy meros, tasviriy vositalar, g'oyaviy-estetik mazmun, obrazlar tizimi, kompozitsiya, ziddiyat, konflikt, dramatiklik, metafora, simile, metonimiya, allegoriya, ramz, intertekstuallik, empatiya.

Kirish

Badiiy tahlil metodi, adabiyotshunoslik, tilshunoslik, madaniyatshunoslik va san'atshunoslik kabi gumanitar fanlarda muhim o'rin egallagan tadqiqot uslubidir. U asarni o'rganishda uning badiiy tuzilishini, g'oyaviy-estetik mazmunini, tasviriy va

ifodaviy vositalarini, muallif uslubini va asarning ijtimoiy-madaniy kontekstini tahlil qilishga yo'naltiriladi. Mazkur maqolada biz buyuk o'zbek shoiri, mutafakkiri, davlat arbobi va o'zbek adabiy tilining asoschisi Alisher Navoiyning hayotini badiiy tahlil metodi prizmasidan o'rganishga harakat qilamiz. Navoiyning shaxsiyati, uning hayot yo'li, ijodiy faoliyati, madaniy merosi va ijtimoiy-siyosiy faoliyati badiiy tahlilning turli aspektlari orqali ko'rib chiqiladi. Maqolaning maqsadi Navoiy shaxsini badiiy asar ob'ekti sifatida tahlil etish, uning madaniy merosini yangicha idrok qilish va Navoiyning adabiyot, madaniyat va jamiyat rivojida o'rnini aniqlashdan iboratdir.

Alisher navoiy hayoti badiiy asar ob'ekti sifatida: tarix va badiiylik sintezi

Badiiy tahlil metodi, odatda, badiiy asarlarni, she'rlarni, romanlarni, dramalarni va boshqa shu kabi asarlarni o'rganishda qo'llaniladi. Biroq, shuni ta'kidlash kerakki, har qanday tarixiy shaxsning hayoti ham o'ziga xos badiiy asar ob'ekti sifatida qaralishi mumkin. Chunki, hayot o'zi turli xil dramatik to'qnashuvlar, ziddiyatli munosabatlar, insoniy kechinmalar, shaxsiy tragediyalar, muvaffaqiyatlar va chuqur falsafiy mulohazalar bilan to'la. Alisher Navoiy hayoti ham ana shunday o'ziga xos badiiy asar bo'lib, uning yorqin shaxsiyati, siyosiy faoliyati, ilmiy va adabiy merosi bizga badiiy obraz sifatida namoyon bo'ladi. Badiiy tahlil orqali uning hayotini o'rganar ekanmiz, biz nafaqat tarixiy faktlarni, balki uning ichki dunyosini, motivlarini va ruhiy kechinmalarini ham idrok etishga harakat qilamiz.

Badiiy tahlilning bosqichlari va ularning Navoiy hayotida qo'llanilishi: metodologik yondashuv

Badiiy tahlil jarayoni bir nechta bosqichlarni o'z ichiga oladi va ularning har biri Navoiy hayotini chuqurroq tushunishga yordam beradi:

1. **Dastlabki o'qish va idrok etish (empatik yo'nalish):** Badiiy tahlilning birinchi va muhim bosqichi – Navoiy hayoti va ijodiga oid barcha mavjud manbalarni to'liq va diqqat bilan o'qish va idrok etishdir. Bu bosqichda biz Navoiyning tarjimai holi, uning asarlari, tarixiy hujjatlar, zamondoshlari xotiralari, uning shaxsiy xatlari va boshqa ma'lumotlarni o'rganamiz. Bu o'ziga xos o'quv jarayoni bo'lib, Navoiyning shaxsiyati, uning ichki dunyosi, hayotdagi ro'li va ideallari haqida dastlabki tasavvur

hosil qilamiz. Biz Navoiy bilan empatiya (hamdardlik) hosil qilamiz, uning o'rniga o'zimizni qo'yib ko'ramiz va uning hissiyotlarini, kechinmalarini va motivlarini tushunishga harakat qilamiz.

2. **Kompozitsion tahlil: hayot yo'lining badiiy tuzilishi:** Ikkinchi bosqichda Navoiy hayoti kompozitsion jihatdan tahlil qilinadi. Bunda Navoiy hayotining asosiy bosqichlari (bolaligi, yoshligi, Hirotdagi faoliyati, ijodiy yo'li va hayotining yakuni) o'rganiladi. Kompozitsion tahlil orqali Navoiy hayotining voqealar zanjiri, sabab-oqibat aloqalari, syujetning rivojlanishi va uning dramatik nuqtalari aniqlanadi. Shuningdek, Navoiy shaxsiyati va hayotining asosiy konfliktlari (do'stlik va raqobat, muhabbat va ayriliq, ilmiy va siyosiy intilishlar) tahlil qilinadi. Biz Navoiy hayotini bir badiiy asarning syujeti kabi o'rganamiz, undagi voqealar ketma-ketligini, o'zgarishlarni va ularning ma'nosini aniqlaymiz.

3. **Obrazlar tizimini o'rganish: shaxsiy munosabatlar va madaniy muhit:** Uchinchi bosqichda Navoiy hayotidagi asosiy obrazlar, ya'ni uning oila a'zolari, do'stlari (Husayn Boyqaro, Jomiy), shogirdlari, raqiblari (Majdiddin Muhammad) va homiylari tahlil qilinadi. Bu obrazlar Navoiy shaxsiyatining shakllanishiga va uning faoliyatiga qanday ta'sir qilganligi o'rganiladi. Navoiy obrazi ham alohida diqqat bilan o'rganilib, uning ijobiy va salbiy jihatlari, shaxsiy fazilatlar va uning o'ziga xos xususiyatlari ochib beriladi. Bu obrazlar o'rtasidagi munosabatlar, ularning ijtimoiy-madaniy roli va ular orqali muallif (hayot) g'oyasining ifodasi tahlil qilinadi. Navoiyning o'ziga xos obrazini yoritishda uning boshqa shaxslar bilan munosabatlari, ular orqali uning ichki dunyosini tushunish muhim ahamiyatga ega.

4. **Tasviriy vositalar va badiiy til tahlili: hayotni ifodalash yo'llari:** to'rtinchi bosqichda Navoiy hayotini tasvirlashda qo'llanilgan badiiy vositalar va til o'rganiladi. Navoiy hayoti haqida yozilgan asarlarda qo'llanilgan tasviriy vositalar (metafora, simile, metonimiya, giperbola, ramzlar, allegoriyalar), shuningdek, tilning uslubiy imkoniyatlari (she'riyat, proza, nutq, dialoglar, monologlar) tahlil qilinadi. Navoiyning o'z asarlarida qo'llagan tili, uning so'z tanlash mahorati, tildan foydalanishdagi o'ziga xosligi va tasviriy qudrati o'rganiladi. Navoiy hayoti haqidagi tarixiy va badiiy asarlarda tilning, uslubning, badiiy vositalarning

qanday qo'llanilganligi tahlil qilinadi. Navoiyning adabiy ijodida ishlatgan badiiy vositalar uning shaxsiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

5. G'oyaviy-estetik mazmun tahlili: ideal va haqiqat ziddiyati: Beshinchi bosqichda Navoiy hayotining asosiy g'oyalari: insonparvarlik, adolatparvarlik, ma'rifatga intilish, Vatanga muhabbat, o'zbek tilini rivojlantirish g'oyasi, shuningdek, inson va olam munosabatlari, yaxshilik va yomonlik kurashi, ma'naviyat va axloq muammolari tahlil qilinadi. Navoiy hayotining estetik mazmuni, uning hayot va ijodidagi go'zallik, nafosat, mukammallikka intilish tushunchalari ochib beriladi. Bu bosqichda Navoiy hayotining o'ziga xos xususiyatlari, uning jamiyat va o'z davri oldidagi mas'uliyati, shuningdek, uning ideal dunyosi bilan real hayot o'rtasidagi ziddiyat o'rganiladi. Biz Navoiy hayotining ma'naviy-axloqiy va estetik qiymatini aniqlaymiz.

Navoiy hayotida badiiylik elementlari: dramatiklik, ziddiyat va o'ziga xoslik

Navoiy hayoti o'zida ko'plab badiiylik elementlarini mujassam etgan. Uning hayotidagi dramatik to'qnashuvlar, ziddiyatli munosabatlar (Husayn Boyqaro bilan, Majdiddin bilan), shaxsiy kechinmalar, yuksak ideallarga intilish – bularning barchasi Navoiy shaxsiyatini badiiy asar ob'ekti sifatida qiziqarli qiladi. Navoiyning adolatga intilishi, ilmga cheksiz hurmati, adabiyotga muhabbati, o'zbek tilini rivojlantirishga qo'shgan hissasi, davlat ishlaridagi fidoyiligi, hamda shaxsiy tragediyalari uning shaxsiyatining o'ziga xos badiiy qirralarini tashkil etadi. Navoiy hayotidagi voqealar, uning ichki dunyosi, hissiyotlari, kechinmalari, falsafiy fikrlari, ijtimoiy-siyosiy faoliyati birgalikda yaxlit bir badiiy asar kabi idrok etiladi.

Xulosa: madaniy merosning yangi ko'rinishi

Alisher Navoiy hayoti badiiy tahlil metodi orqali o'rganilganda, uning shaxsiyati, ijodiy merosi, faoliyati va madaniy-ijtimoiy roli chuqurroq ochiladi. Badiiy tahlil yordamida Navoiy hayotini nafaqat tarixiy faktlar yig'indisi sifatida, balki badiiy-estetik jihatdan, uning insoniy qirralari orqali anglash imkoniyati yaratiladi. Biz Navoiyning inson sifatidagi yuksakligini, g'oyaviy-estetik idealini, insonparvarlik va adolatga intilishini yanada mukammalroq his qilamiz. Badiiy tahlil

metodining afzalligi shundaki, u Navoiyning shaxsini yanada jonlantiradi, uning o'tmishdagi faoliyatini hozirgi zamon bilan bog'lash imkoniyatini beradi. Bu esa o'z navbatida Navoiy merosining yangi qirralarini kashf etish, uning zamonlar osha dolzarbligini his qilishga yordam beradi.

Tavsiyalar

- Navoiy hayotini badiiy tahlil qilishda uning asarlaridan, tarixiy hujjatlardan, zamondoshlari xotiralaridan, Navoiy haqida yozilgan ilmiy, badiiy va publitsistik adabiyotlardan foydalanish tavsiya etiladi.
- Tahlil jarayonida Navoiy shaxsiyatining turli jihatlariga: insonparvarligiga, adolatparvarligiga, ilmga cheksiz hurmatiga, o'zbek tiliga muhabbatiga, shaxsiy kechinmalariga, ma'naviy-axloqiy fazilatlariga e'tibor qaratish lozim.
- Navoiy asarlarida qo'llanilgan badiiy vositalar (metafora, simile, metonimiya, allegoriya, ramz) va til uslubini tahlil qilish orqali uning ijodiy mahoratini chuqurroq anglash mumkin.
- Navoiyning hayot yo'li davomidagi ziddiyatlar, konfliktlar va ularning badiiy ifodasini o'rganish uning shaxsiyatini yanada to'liqroq va chuqurroq idrok qilishga xizmat qiladi.
- Tahlilda turli xil nazariy yondashuvlar (strukturalizm, semiotika, psixoanaliz, gender tadqiqotlari) yordamida uning hayotini yangi qirralarini ochishga harakat qilish kerak.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. "Xamsa", "Xazoyin ul-maoniy", "Muhokamat ul-lug'atayn" va boshqa asarlari.
2. P.Shamsiyev. "Alisher Navoiy" (monografiya).
3. A.Hayitmetov. "Alisher Navoiy va adabiy muhit" (monografiya).
4. S.G'aniyeva. "Navoiyning badiiy olami" (monografiya).
5. E.Rustamov. "Navoiy poetikasi" (monografiya).
6. Badiiy tahlil metodikasiga oid adabiyotlar (R.Bart, Yu.Lotman, M.Baxtin, R.Ingarden asarlari).

7. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.
8. Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti ilmiy ishlari.
9. Ilmiy konferensiya materiallari (Navoiyga bag'ishlangan).